

ISSN (E): 2181-4570

O'zbek tilida zoonimlar masalasi Xudoyberganova Munira.

Urganch davlat universiteti Lingvistika: o'zbek tili yo'nalishi 1- bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola onomastik birlik hisoblangan zoonim termini haqida tilshunos olimlarning qarashlari haqida fikr yuritadi. Maqolada zoonimlarning o'zbek tili leksik sathidagi ko'lam haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: zoonim, umumiy nom, farqlovchi nom, xalq nomi, kitobiy nom, aralash nom.

Annotation: this article reflects on the views of linguistic scientists on the term zoom, which is considered an onomastic unit. The article provides information about the scale of zoonyms in the lexical level of the Uzbek language.

Keywords: zoom, common name, distinguishing name, folk name, biblical name, compound name.

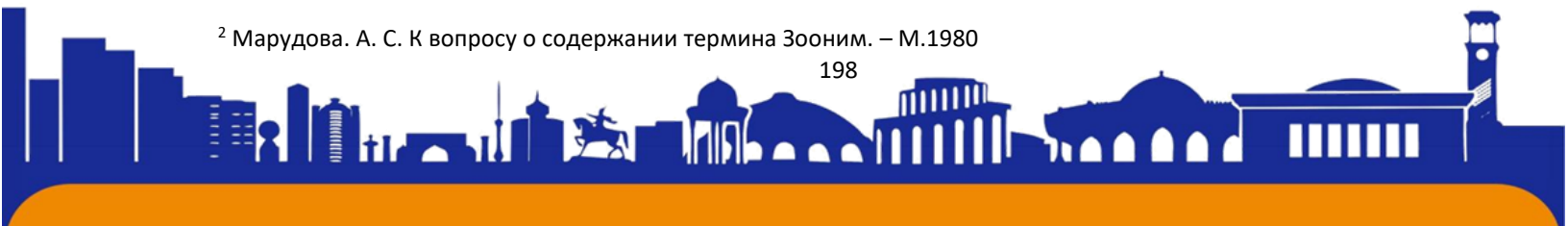
O'zbek tili leksik qatlamini kuzatar ekanmiz, nomlar alohida ahamiyatga ega ekanligiga guvoh bo'lamiz. Zoonimlar atamasi ilk bor grek tilida paydo bo'lgan va so'nggi o'n yil ichida zoonimlarga qiziqish yanada ortdi¹. Tilshunoslikda zoonimlarga oid ilk tadqiqot N.K.Dmitriev tomonidan olib borilgan². Insoniyat yaralibdiki bir narsani ikkinchi narsadan farqlash uchun ularni o'z dunyoqarashidan kelib chiqib nomlashga harakat qilib kelgan. Xalqimizda qadimdan urug'-qabilalar, joy, o'simlik, hayvonot nomlari mavjud bo'lgan. Quyida maqolamizning o'rganish obyekti bo'lmish zoonimlar ya'ni hayvon nomlari haqida fikr yuritamiz.

Yurtimiz hududida hayvonlarning 8 turga oid 100 dan ortiq turi uchrashini inbatga olsak, zoonimlar o'zbek tili leksik qatlamida katta miqyosni tashkil qilishiga guvoh bo'lamiz. O'zbek tilidagi zoonimlarni bir qancha turlarga ajratib tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir:

1. Qush nomlari
2. Hashorot nomlari
3. Baliq nomlari

¹ Ряденка.Н.К. Зоономика. – М.1985

² Марудова. А. С. К вопросу о содержании термина Зооним. – М.1980

4. Uy hayvonlari nomlari yoki xonaki hayvonlar
5. Yovvoyi hayvonlar nomlari
6. Sudralib yuruvchi hayvonlar nomlari
7. Kemiruvchilar nomlari

Zoonimlarni tasniflashda ularni yetakchi va farqlovchi turlarga ajratib o‘rganamiz. Yetakchi nom hayvonlarning umumiy nomini ya’ni, ularni tur va oilalarga ajratib tasniflaganda berilgan umumiy nomni anglatadi. Masalan, mushuksimonlar nomi bu oilaga mansub bo‘lgan barcha turdagi hayvonlarga berilgan umumiy nom hisoblanadi. Farqlovchi nomlar umumiy nomlarga nisbatan tor tushuncha hisoblanadi. Farqlovchi nomlar bir tur ichidagi hayvonlarning bir-biridan farqlovchi belgilari, alohida xususiyatlari, rangi, hajmi, kabi o‘ziga xosliklarga tayanib berilgan nomlar hisoblanadi. Mushuk, yo‘lbars, sher kabi nomlar mushuksimonlar turkumiga kiruvchi hayvonlar nomi hisobalanadi.

Hayvonlarni nomlashda ma’lum konvensiyaga amal qilingan³. Shunga ko‘ra hayvon nomlarini katta 3 guruhga ajratib tadqiq qilishimiz mumkin.

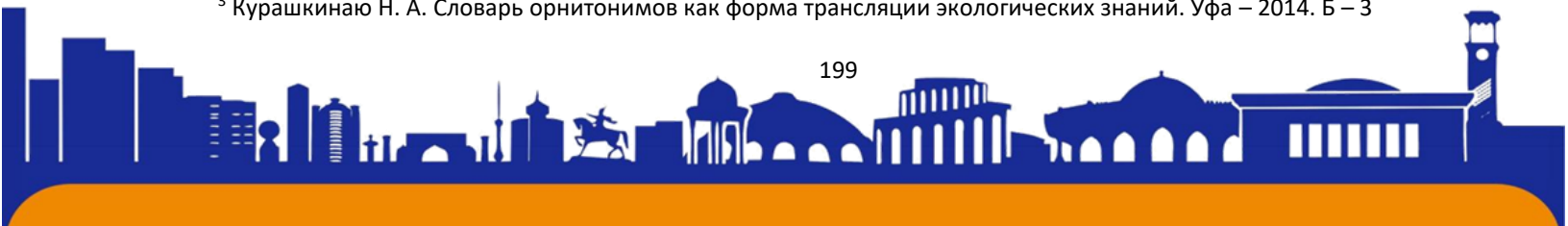
1. Xalq – ma’lum bir hudud vakillariga, amalda mavjud bo‘lgan til egalariga yaxshi ma’lum va barcha uchun tushunarli bo‘lgan hayvonlarning tarixan shakllangan, chuqur ildiz otgan nomlari.

2. Kitob - olimlar tomonidan ilmiy maqsadlarda qabul qilingan, ilmiy adabiyotlarda biologiya darslik kitoblarida foydalanilgan, ilm-fan ahli uchun yaxshi tushunarli bo‘lgan, mahalliy va jahon faunasidagi hayvonlarning guruh, tur va turkumlari nomlari.

3. Aralash – xalq guruhlari nomlari tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan yoki qarzga olingan alohida ta’riflar bilan to‘ldirilgan nomlar.

Hayvonlarga nom berish jarayonida ularning hayot tarzi, xulq-atvori, oziqlanishi, yashash joyi va xalq xo‘jaligidagi ahamiyatiga tayanilgan. Masalan, O‘zbekistonning cho‘l va tog‘oldi zonalarida uchrovchi mushuksimonlar oilasiga mansub hayvon yovvoyi mushuk yovvoyi holda hayot kechirishi, insonlarga uzoqda yashashi kabi xususiyatlarni inobatga olib yovvoyi mushuk nomi berilgan.

³ Курашкинаю Н. А. Словарь орнитонимов как форма трансляции экологических знаний. Уфа – 2014. Б – 3

O'zbekistonda hududida tarqalgan burgut, bug'u, ilon, qo'y, echki kabi hayvonlarning cho'l, tog', adir zonalarida va xonaki hayot kechiruvchi turlari mavjud. Ularning yashash joyi inobatga olinib, cho'l burguti, cho'l bug'usi, suv iloni, cho'l iloni, tog' echkisi, tog' qo'yi nomlari berilgan.

Tilimizda mavjud bo'lgan hayvon nomlarini 3 ta katta guruhga bo'lib o'rganishimiz mumkin:

1. Hayvonlarning ilmiy nomlari;
2. Hayvonlarning ko'p qo'llaniladigan an'anaviy adabiy nomlari;
3. Hayvonlarning mintaqaviy so'zlashuv ismlari (dialektizmlar)

1. Hayvonlarning ilmiy nomlari zoologiya fanining ajralmas qismi bo'lib, ilm-fan doirasida keng qo'llaniladi. Bunday nomlar ilm-fan ahli uchun yaxshi tushunarli bo'lib, ilmiy adabiyotlarda lotin tilida beriladi.

2. Hayvonlarning ko'p qo'llaniladigan an'anaviy nomlari til vakillarining barchasi uchun birdek tushunarli bo'lgan, adabiy til talablariga to'la mos keluvchi, me'yorlashgan, ilmiy nomlarga nisbatan sodda va tushunarli nomlardir.

3. Hayvonlarning mintaqaviy so'zlashuv ismlari ya'ni dialektizmlar ma'lum bir hudud aholisigagina tushunarli bo'lgan, keng tarqalgan bo'lishiga qaramay ishlatilish doirasi chegaralangan nomlardir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, zoonimlar o'zbek tili leksik sathida yetakchi miqyosga ega nomlar hisoblanadi. Zoonimlarning paydo bo'lishida tillarda xalq omili, aralash omil, kitobiy omil yetakchilik qilgan. Zoonimlarni o'rganish nafaqat, tilshunoslik ilmi uchun, balki biologiya uchun ham manfaatli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ряденка.Н.К. Зоономика. – М.1985
2. Марудова. А. С. К вопросу о содержании термина Зооним. – М.1980
3. Курашкинаю Н. А. Словарь орнитонимов как форма трансляции экологических знаний. Уфа – 2014. Б – 3
4. Эназаров Т, Хусаинова М, Эсэмуратова А. Ўзбек номшунослиги. Тошкент, 1951

